

Bledenje spomina je mati pozabe

Zgodovinar dr. Andrej Hozjan z mariborske Filozofske fakultete preučuje široko paleto zgodovinskih tem na spodnjem Štajerskem in drugod na naših tleh od konca srednjega veka naprej. Je tudi dober poznavalec zgodovine Prekmurja.

Malo je širši javnosti znano, da je Prekmurje od januarja do avgusta 1919 in še tudi kasneje doživelo burno dogajanje z različnimi akterji.

Buren je bil že sam konec vojne: po letih in letih negotovosti, odrekovanja, pomanjkanja vseh možnih osnovnih potrebščin, izginotju oziroma smrti več tisočev v vojsko vpoklicanih mož ali mladeničev ter odpuščenih povrnjenih vojakov, ki pa so postali tako ali drugače invalidni ali s simptomi vojne v glavi, se je prebivalstvo ob vesteh o vse hujših porazih ter očitnem razkroju vsakršne oblike oblasti marsikdaj »spozabilo« in si hotelo nasilno priskrbeti vsaj nekaj za pod zob. Zato so marsikje oropali in razdejali trgovine, gostilne, oropali so celo grajske kašče in uničevali opremo. Začela se je prava kmečka vstaja širšega obsega, v njej je prednjačilo dogajanje v dolnjem Prekmurju. Takrat je obveljalo zelo preprosto pravilo, da je najprej treba preživeti prihajajočo zimo. Nemiri so trajali še tja v januar, oblasti pa so jih neusmiljeno zatrle, tudi s streljanjem.

Že 3. novembra 1918 je na shod v čast novonastale Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) na drugi strani Mure v Ljutomeru prišlo tudi nekaj Prekmurcev. S kapitulacijo in formalnim koncem vojne na martinovo se je v bistvu pričel nov boj, boj za ločitev prekmurskih Slovencev od Madžarske; vendar je ta želja sprva tlela le v posamičnih glavah. Upokojeni duhovnik v Črenšovcih Jožef Klekl st. je, kot takrat ena izmed najuglednejših in hkrati narodnozavedno najaktivnejših tukajšnjih oseb, že oblikoval zasnove koncepta o združitvi Slovenske krajine (tedanji splošno razširjen naziv za poznejše Prekmurje) z Državo SHS. Na božič je čez Muro pri Murskem Središču nenadoma pridrvla četa hrvaških prostovoljcev, želeč zavzeti tudi vsaj dolnje Prekmurje. Prispeli so do Murske Sobotice, se nastanili, vendar so jih že čez dober teden madžarske enote premagale in polovile. Tedaj je bil ujet tudi mladi Jožef Godina z Dolnje Bistrice (župnija Črenšovci), ki je na lastno pest s tovariši zasedel svoj rojstni okoliš. Kakor koli gledamo, je ta vdor pomenil edino konkretno vojaško akcijo na prekmurskih tleh do konca maja, ko je Tkalec razglasil svojo oblast. Zavoljo te tudi mariborski general Maister ni hotel tvegati še ene avanture in svojim vojakom ni ukazal osvojitve Prekmurja.

Splošne življenjske razmere pa so se iz meseca v mesec še slabšale.

V državi so se v nekaj mesecih na oblasti izmenjale kar tri meščanske vlade. Nato pa je 21. marca v ospredje stopila komunistična partija in vzpostavila republiko



Foto: Ivo Žajdela

sovjetov na čelu z revolucionarjem Bélo Kunom. Tudi ta oblast je izmučenemu prebivalstvu obljubila enako kot vse prejšnje: mir, ureditev preskrbe z živili in potrebščinami, delovanje osnovnih prometno-komunikacijskih sredstev, kmečkim slojem, ki so bili v veliki večini, pa seveda tudi agrarno reformo, po kateri bi prav oni postali lastniki dotedanje veleposestniške zemlje. Slednje je zelo zanimalo tudi Prekmurce. Do razdelitve zemlje pa ni prišlo in čim bolj se je bližal čas potrebnih obdelovalnih opravil, tem bolj odkrito so ljudje izražali jezo. Kleklov krog prekmurskoslovenskih katoliških duhovnikov pa je vmes spretno krmaril med izjavljanjem o zahtevi po avtonomni upravni enoti kot bodisi povsem samostojni državi ali v okviru Madžarske ali Kraljevine SHS in zahtevo po takojšnji priključitvi k SHS.

Izjemno vesel sem, da je leto stoletnice pridobitve Prekmurja hkrati leto dokončne rehabilitacije dr. Matija Slaviča.

V pokrajini je sicer nastopil relativen mir vse do Tkalčeve republike. Ta se je pojavila skozi avanturistično osebnost Prekmurca Vilmoša (Viljema) Tkalca 29. maja, ko jo je oklical z balkona hotela Dobray v Murski Soboti. Že šest dni pozneje se je ob napadu madžarske Rdeče armade in po dveh sicer ostrejših spopadih umaknil v Avstrijo. Vest o odločitvi na

konferenci 9. julija so nekateri, ki so jo izvedeli kot prvi, sprejeli z nejevero, medtem ko je oblast sploh ni pustila razglasiti. Ko pa je 12. avgusta v pokrajino vstopila močna enota vojske SHS, je bilo vse jasno.

Že po mirovni konferenci so po jugovzhodnem delu Prekmurja kar nekaj časa posegali celo Hrvati. Zakaj?

Gre za zelo zanimivo poglavje prekmurske preteklosti. Zavoljo močnih imigracijskih procesov je v preteklih stoletjih v pokrajino nenehno prihajal kajkavskohrvaški jezikovni in etnični element, intenzivnejše vsekakor v dolnje Prekmurje. Védimo, da je do leta 1777 ta del cerkvenoupravno spadal pod škofijo Zagreb, ki je tu kot župnike nastavljala izključno kajkavske Hrvate, saj ustrezno izobrazbenih domačinov praktično ni bilo ali pa so jih nastavljali drugam. Tako se je ta prostor, v katerem je še danes nedvomno najštevilnejši priimek Horvat, delno kroatiziral. V letih 1923–1924 je zaživela večja upravna enota Mariborska oblast, ta je obsegala tudi celotno Međimurje, ki je tako imelo najvišje upravne in sodne organe v Mariboru. Vse to je nekaterim osebam na Hrvaškem dalo argumente za apetite po vključitvi vsaj tega dela Prekmurja v okvir hrvaških teritorialnoupavnih oblasti. No, to se ni zgodilo tudi ne po uvedbi banovin v letih 1930–1931.

Koliko smo Slovenci po drugi svetovni vojni poznali Matija Slaviča in njegovo delo in kako ga poznamo danes?

Dr. Matija Slavič, rojen v Bučevcih na Murskem polju leta 1877, vrhunski slovenski intelektualac svoje dobe ter eden od slovenskih »herojev« mirovne konference in nedvomno med najzaslužnejšimi osebami za priključitev Prekmurja, je po koncu druge svetovne vojne doživel žalostno, a sicer tako značilno usodo tisočev, ki niso bili »na strani« nove revolucionarne oblasti. Kot rektorja Ljubljanske univerze v letu okupacije 1941 so ga Italijani vsekakor hoteli videti v tako imenovani konzultni, provizoričnem predstavništvu slovenskih uglednejših v Ljubljanski pokrajini, na kar je Slavič hčeš nočes pri svojih 64 letih pristal. Tik pred partizansko zasedbo Ljubljane se je skupaj z drugimi umaknil do vetrinjskega polja in se mu je nato uspelo na-

staniti na neki župniji pri Bolzanu. Vmes so ga doma obsodili na odvzem časti in večletno prisilno delo. Leta 1948 se je po prizadevanjih Borisa in Franceta Kidriča lahko vrnil, saj so mu sami preklicali vse obtožbe in kazni, ter nadaljeval profesuro na Teološki fakulteti. Vendar je do smrti leta 1958 živel v skorajda popolni osami, tudi ob smrti in po njej so ostali njegova osebnost, predvsem pa njegove zasluge, anonimni. Če po čem, so ga posamezniki poznali po njegovem prevodu celotne *Stare zaveze* neposredno iz hebrejskega izvirnika, česar dotlej ni zmožel nihče med Slovenci, izšla pa je po njegovi smrti 1959–1960 kot znamenita »mariborska izdaja«.

Znova se je o njem pričelo več pisati in govoriti ob 80. obletnici priključitve Prekmurja.

Takrat, leta 1999, je v Murski Soboti izšel obsežen zvezek zbranih razprav in člankov v mojstrskem uredništvu zdaj že pokojnega Viktorja Vrbnjaka, skupaj z odlično Vrbnjakovo biografsko in publicistično študijo o avtorju. Kot naprošen sem takrat napisal navdušen predgovor k izdaji, kjer nisem pozabil omeniti dotedanje popolne anonimnosti velikega moža, ki nikjer v Sloveniji ni premogel niti uličice, poimenovane po njem. Enako je žal še danes. Zapisal sem tudi stavek: »Naslednjim generacijam rad prepuščam v razmislek, kakšne kriterije naj bi si družba, predvsem pa njena oblastna smetana, izoblikovali za celostno oceno posameznika, recimo njegovih zaslug za narodno telo in ozemlje. Naši predhodniki so si jih očitno izoblikovali premočrtno in povsem enostransko.« Izjemno vesel sem, da je letošnje leto, leto stoletnice pridobitve Prekmurja, hkrati leto dokončne rehabilitacije tega moža. Veseli me, da sem s kančkom svojega dela po svojih močeh lahko prispeval k temu.

Ali sta delo in prispevek duhovnikov (Klekla, Baša, Jeriča in drugih) glede priključitve Prekmurja k matici že dovolj raziskana, predvsem pa znana v javnosti?

Medtem ko bi osebno narodnozavedno delovanje starejšega Klekla primerjal kar z legendarnimi osebnostmi iz vrst slovenskih katoliških duhovnikov, kot so bili Matija Majar Ziljski na Koroškem, Ivan Trinko Zamejski ter Anton Kufolo na prostoru Beneške Slovenije, pa seveda škof Anton Martin Slomšek na Štajerskem, so tudi drugi domači katoliški duhovniki v Prekmurju usodno vplivali na duhovno preobrazbo slovenskega prebivalstva prav v času, ko je bilo to najbolj potrebno, se pravi v desetletjih čedalje hujše madžarizacije od zgodnjih 80. let 19. stoletja do konca prve svetovne vojne. Ugotavljam, da so v zadnjih nekaj desetletjih slovenski javnosti prišla v roke številna taka in drugačna dela, ki res celovito osvetljujejo predvsem Kleklovo delovanje, pa tudi o Bašu, Ivanu Jeriču ter drugih iz tega »kroga« se najde kar nekaj zapisov. Predvsem je razveseljiv izid kar dveh knjižnih del izpod Jeričevega peresa, ki jih je izdal Alojz Benkovič. Želim si hkrati, da bi predvsem domačini v Prekmurju jemali te objave večkrat v branje, z vedenjem, da če teh mož in njihovih prispevkov ne bi bilo, najverjetneje tudi teh objav ne bi bilo moč vzeti v roke.

Ivo Žajdela

Pogovor je v celoti objavljen na spletni strani *Družine*.